

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ : ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

Θανάσης Παπαγεωργίου, Οικονομολόγος

Η παρούσα εισήγηση βασίζεται σε μια έρευνα¹ που έχει σαν αντικείμενο τις γεωργικές βιομηχανίες και το ρόλο τους στην εξέλιξη των αγροτικών περιοχών. Η έρευνα αυτή αναφέρεται στην περίπτωση της Αργολίδας και πιο συγκεκριμένα της αργολικής πεδιάδας, εξετάζοντας το ρόλο των κονσερβοποιείων και χυμοποιείων της περιοχής, τόσο σε επίπεδο αγοράς εργασίας όσο και σε επίπεδο παραγωγικής εξέλιξης του νομού. Εγινε με τη μέθοδο των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν με προσωπικές συνεντεύξεις του υποφαινόμενου με τυχαία επιλεγμένο δείγμα. Η διασταύρωση των στοιχείων έγινε βάσει της στατιστικής δοκιμασίας Χ².

Το θέμα της παρούσας εισήγησης αφορά το τμήμα εκείνο της έρευνας που αναφέρεται στη γενικότερη προβληματική της εξέλιξης και στα διαρθρωτικά προβλήματα της πρωτογενούς παραγωγής της περιοχής και περιλαμβάνει από το συνολικό δείγμα της έρευνας (230 άτομα), 110 άτομα - καλλιεργητές, που επιλέχθηκαν τυχαία από τους καταλόγους των συνεταιριστικών οργανώσεών τους. Το δείγμα αυτό αντιπροσωπεύει το 8% των γεωργικών εκμεταλλεύσεων 9 κοινοτήτων της περιοχής, οι οποίες, βάσει της γεωγραφικής τους θέσης, παρέχουν μια σαφή εικόνα της προβληματικής της γεωργικής ανάπτυξης καθ' όλο το μήκος της αργολικής πεδιάδας.

Πρόκειται για μια περιοχή καλλιεργητικά κορεσμένη από τη σχεδόν μονοκαλλιέργεια ενός είδους προϊόντων, η οποία παρουσιάζει χρόνια βασικά προβλήματα τόσο σε επίπεδο παραγωγικής διαδικασίας (ποιότητα νερού για τις αρδεύσεις και έλλειψη ανταγωνιστικής προστασίας), όσο και σε επίπεδο προγραμματισμού και εφαρμογής μιας πολιτικής αναδιαρθρώσεων και εξεύρεσης νέων αγορών. Οι προσπάθειες μεμονωμένων καλλιεργητών για την αντιμετώπιση μέρους αυτών των προβλημάτων, λόγω της απουσίας μιας κοινωνικής πολιτικής, παραμένουν απροσπασματικές, αβέβαιες και σχεδόν καταδικασμένες σε αποτυχία.

Τα παραπάνω προβλήματα παρουσιάζονται συγκλίνοντα και η ανάλυσή τους επιβεβαιώνει την αναγκαιότητα της ύπαρξης μιας σχεδιασμένης και μακρόπνοης κοινωνικής πολιτικής, που θα μπορέσει να συμβάλει αποτελεσματικά στην ανάπτυξη της περιφέρειας.

Α. Αργολική Πεδιάδα και Αγροτική Ανάπτυξη

Η ανάπτυξη της αργολικής πεδιάδας, αν και είχε αρχίσει πολύ πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, συνεχίστηκε με πιο έντονο ρυθμό μετά το 1955, με την επέκταση της καλλιέργειας των εσπεριδοειδών. Η δυνατότητα διάθεσης των προϊόντων στο εξωτερικό ενθάρρυνε την εξάπλωσή της και η πεδιάδα άρχισε να καλύπτεται με δενδρώνες, αλλά σχεδόν αποκλειστικά

1. Η έρευνα αυτή αποτελεί αντικείμενο διδακτορικής διατριβής σε Πανεπιστήμιο της Γαλλίας (Montpellier III - Paul Valéry), που εκπονήθηκε υπό την καθόδηγηση της καθηγήτριας Κας Anne-Marie Faidutti.

μιας ποικιλίας, της ποικιλίας W. Navel, για τα προϊόντα της οποίας το Υπουργείο Γεωργίας προέβλεπε επιδότηση εξαγωγής.

Η εξέλιξη αυτή της αργολικής πεδιάδας συνεχίστηκε μέχρι το 1973, στηριζόμενη στο άνοιγμα νέων πηγαδιών για την άρδευση των δένδρων. Μετά το 1973, τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στην καλλιέργεια από τους παγετούς και την υποβάθμιση της ποιότητας του νερού άρδευσης, λόγω της υπερεκμετάλλευσης των πηγαδιών, μείωσαν το ρυθμό των νέων φυτεύσεων. Εκείνη την εποχή άρχισε η ανάπτυξη στην περιοχή της καλλιέργειας των βερικοκων. Τα προβλήματα που άρχισαν να διαφαίνονται στη διάθεση των πορτοκαλιών και η ζήτηση των βιομηχανιών μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων που είχαν με τον καιρό εγκατασταθεί στην Αργολίδα επηρέασαν επίσης σημαντικά αυτή την καλλιεργητική προτίμηση των παραγωγών. Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της αργολικής πεδιάδας είναι καλυμμένο². Μεταξύ των εσπεριδοειδών, που αποτελούν την κύρια καλλιέργειά της υπάρχουν κάποιοι δενδρώνες με βερικοκιές και μερικά κτήματα με ετήσιες καλλιέργειες, όπως αγγινάρες, καπνά και άλλα.

Η εξέλιξη των καλλιεργούμενων κατά ποικιλία εκτάσεων εξαρτάται από το είδος των δένδρων. Οσον αφορά τα πορτοκάλια, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η εξάπλωση των πορτοκαλεώνων διήρκεσε μέχρι το 1973. Η απρογραμμάτιστη όμως και κατά συνέπεια υπέρμετρη επέκταση μιας μόνο ποικιλίας, της W. Navel, προκάλεσε τον κορεσμό της αγοράς με αποτέλεσμα η δυσκολία διάθεσης των προϊόντων να ελαττώσει το ρυθμό επέκτασης της ποικιλίας αυτής. Η καλλιέργεια των λεμονιών, αν και είχε γνωρίσει μια σημαντική πρόοδο, από το 1975 και μετά άρχισε να φθίνει και οι εκτάσεις που καταλάμβανε, ή ξαναφυτεύθηκαν με βερικοκιές, ή έμειναν χέρσες. Οι κύριες αιτίες της μείωσης αυτής ήταν η αρρώστια των δένδρων κορυφοξήρα και η ευαισθησία τους στον παγετό. Αντιθέτως, η καλλιέργεια των μανταρινιών, αν και στην αρχή δεν είχε επεκταθεί αρκετά, συνεχίζει ακόμη την εξάπλωση της. Συνήθως, όμως, καλλιεργείται μια ποικιλία, οι Κλημεντίνες, και υπάρχει ο φόβος ότι σε λίγα χρόνια, όταν τα δένδρα θα μπουν σε παραγωγική περίοδο, η αγορά θα βρεθεί υπερκορεσμένη και θα δημιουργηθούν τα ίδια προβλήματα όπως με την ποικιλία W. Navel. Τα προαναφερθέντα προβλήματα στη διάθεση των πορτοκαλιών ενθάρρυναν την εξάπλωση της καλλιέργειας των μανταρινιών και των βερικοκων. Εντούτοις, μετά το 1980, η αρρώστια των βερικοκων Σάρκα, που καταστρέφει τους καρπούς και η έλλειψη επαρκούς ζήτησης σταμάτησαν την επέκταση των τελευταίων.

Οι νέοι δενδρώνες γίνονται πια γύρω από το τρίγωνο που σχηματίζει η αργολική πεδιάδα και σε υψόμετρο μεταξύ 100 και 200 μέτρων. Αυτές οι καλλιεργητικές ζώνες συνήθως δεν έχουν πρόβλημα παγετού, αλλά η εύρεση ή μη νερού περιορίζει τη δημιουργία νέων φυτειών.

Κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια, η παραγωγή της Αργολίδας σε φρούτα έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο (βλέπε πίνακα 1) και το 1989 έφθασε στους 335.000 τόννους πορτοκάλια, 3.500 τόννους λεμόνια, 38.000 τόννους μανταρίνια και 1.500 τόννους grape-fruit, ενώ παρήχθησαν 60.500 τόννοι βερικόκα. (Δεν αναφερόμαστε στις παραδοσιακές καλλιέργειες της περιοχής γιατί συνήθως δεν θεωρούνται από τους παραγωγούς παρά μόνο σαν συμπληρωματικές και μη δυναμικές). Τα πορτοκάλια της ποικιλίας W. Navel αντιστοιχούν στο 82% της συνολικής παραγωγής των εσπεριδοειδών της Αργολίδας και αυτό μας δείχνει τη μεγάλη εξάρτηση της παραγωγής της σε σχέση με αυτή την ποικιλία. Οι άλλες ποικιλίες αντιστοιχούν σε λιγότερο από 7% της συνολικής παραγωγής, ενώ 7% ανηπρωσώπειει η

2. Τα όρια της πεδιάδας τοποθετούνται σε ένα υψόμετρο 100 μέτρων από τη στάθμη της θάλασσας και της δίδουν σχήμα τριγωνικό.

Πίνακας 1 : Εξέλιξη της καλλιέργειας των εσπεριδοειδών και των βερίκοκων στην Αργολίδα

	Πορτοκάλια			Λεμόνια			Μανταρίνια			Βερίκοκα		
	Καλ/μενη έκταση σε στρέμματα	Αριθμός των δένδρων	Παραγωγή σε Τόνους	Καλ/μενη έκταση σε στρέμματα	Αριθμός των δένδρων	Παραγωγή σε Τόνους	Καλ/μενη έκταση σε στρέμματα	Αριθμός των δένδρων	Παραγωγή σε Τόνους	Καλ/μενη έκταση σε στρέμματα	Αριθμός των δένδρων	Παραγωγή σε Τόνους
1929 (1)		23795	2096000		12891	2880000		15092	3001000			
1950		311700			60800			147700				
1960 (1)			153081000			31218000			51497000			
1961	4361	1907750	51880	883	275074	5151	735	388120	6779	285	103462	
1965	6826	3212100	86342	912	397200	9106	753	410500	8615	558	512200	13955
1970	8165	3919914	132842	1048	465150	13692	800	433710	12932	949	480985	8931
1975	8070	4002320	171958	1354	580891	17490	961	540346	17605	1197	546770	21769
1980	7470	4109328	215184	812	359320	7787	1200	660853	22403	1630	755235	33390
1985	9071	4371110	160000	525	228048	5000	1443	787683	22000	1914	863945	27000
1988	9461	4559470	265000	253	150000	2500	1586	858973	36000	1839	834830	62500
1989	9550	4600000	335000	250	145000	3500	1850	1025000	38000	1660	750000	60500

Πηγή : Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

(1) : Παραγωγή σε κομμάτια

παραγωγή των κοινών μανταρινιών. Η παραγωγή των πρώιμων ποικιλιών Navelina και Κλημεντίνων είναι ακόμα μικρή γιατί οι φυτείες είναι πολύ νέες.

Η περίοδος συγκομιδής των εσπεριδοειδών της Αργολίδας μπορεί να επεκταθεί από τον Οκτώβριο μέχρι τον Ιούλιο. Εντούτοις, αυτή η θεωρητική δυνατότητα ισχύει μόνο για τις περιοχές που δεν πλήττονται από παγετούς. Συνήθως ένα μεγάλο μέρος της πεδιάδας κάθε χρόνο υποφέρει από αυτούς και η συγκομιδή δεν διαρκεί πέρα από τις 10 Ιανουαρίου. Έτσι δημιουργείται μια υπερπροσφορά προϊόντων και οι τιμές πέφτουν κατά πολύ. Επι πλέον, η ποιότητα των φρούτων είναι μέτρια γιατί πολλά από αυτά έχουν κοπεί πολύ πρώιμα και η τιμή τους μειώνεται ακόμα περισσότερο. Μία μεγάλη ποσότητα από την παραγωγή πηγαίνει κάθε χρόνο στην απόσυρση. Η όψιμη ποικιλία Valencia Late δεν έχει προοδεύσει στην περιοχή, γιατί ο παγετός μειώνει την απόδοση των δένδρων σε καρπούς, σε επίπεδα που δεν ενθαρρύνουν την επέκτασή της.

Ο παγετός αποτελεί λοιπόν έναν από τους κύριους κινδύνους της καλλιέργειας όχι μόνο των εσπεριδοειδών, όπως έχει ήδη διαφανεί, αλλά και της παραγωγής των βερκόκων, γιατί η πρώιμη ανθοφορία τους επηρεάζεται από όψιμους παγετούς. Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τα εσπεριδοειδή, που είναι και τα πιο ευαίσθητα, από την στιγμή που θα υπάρξει παγετός, ένα μεγάλο μέρος, ίσως δε και το σύνολο, της παραγωγής τους καταστρέφεται. Εξ άλλου, όταν είναι πολύ ισχυρός και μεγάλης διάρκειας μπορεί να ξεράνει και τα δένδρα. Στην περίπτωση αυτή για να μπορέσουν οι παραγωγοί να πετύχουν εκ νέου ένα ικανοποιητικό εισόδημα πρέπει να περιμένουν τουλάχιστον τέσσερα χρόνια. Οι παγετοί οφείλονται στα μικροκλίματα της περιοχής και των επιμέρους κοιλάδων, σημειώνουμε δε ότι η παραγωγή των δένδρων επηρεάζεται επίσης από διάφορα κρύα ρεύματα αέρος, τα λεγόμενα "φυγιά".

Μεταξύ των μέτρων που χρησιμοποιούνται περισσότερο στην Αργολίδα για την αντιμετώπιση των παγετών είναι οι ανεμομεικτές (= μεγάλοι έλικες που ανακατεύουν τα στρώματα του αέρα που βρίσκονται πάνω από τα δένδρα και ελαττώνουν την παγωνιά κατά 2 - 3° C) και το σύστημα της τεχνητής χαμηλής ομίχλης (= δηλαδή της χαμηλής τεχνητής βροχής, που μειώνει την ένταση του παγετού κατά 2,5° C). Το 1978, ο Ο.Γ.Α. εγκατέστησε δοκιμαστικά έναν πρώτο ανεμομεικτη στην κοινότητα Αργολικό, που είναι ένα από τα μέρη που πλήττονται περισσότερο από τους παγετούς. Το πείραμα πέτυχε και η εγκατάσταση των ελικών συνεχίστηκε σποραδικά μεν, αλλά μέχρι το 1988. Μέχρι σήμερα βάσει των προγραμμάτων του Ο.Γ.Α. έχουν εγκατασταθεί στο νομό Αργολίδας 250 ανεμομεικτές που κατανέμονται σε 17 δήμους ή κοινότητες. Λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι κάθε ανεμομεικτη προστατεύει γύρω στα 35 στρέμματα, ο αριθμός αυτός καλύπτει περίπου το 5% της συνολικής έκτασης της πεδιάδας. Εκτιμάται ότι υπάρχουν ακόμα 20 με 22 ανεμομεικτές εγκατεστημένοι από επί μέρους παραγωγούς. Το σύστημα της τεχνητής ομίχλης είναι αρκετά διαδεδομένο, αλλά απαιτεί την ύπαρξη νερού όλο το χρόνο και μία αρκετά σημαντική επένδυση, γιατί αγοράζεται από κάθε παραγωγό μεμονωμένα. Η παραγωγή προστατεύεται επίσης εάν μαζευτεί πριν τον πάγο και φυλαχτεί μέσα σε τελάρα σε φυσικές ατμοσφαιρικές συνθήκες. Εξ άλλου, εάν τα δένδρα δεν έχουν κλαδευτεί προστατεύονται οι καρποί που βρίσκονται στα εσωτερικά κλαδιά τους.

Το πρόβλημα του παγετού αποτελεί την κύρια αιτία της μείωσης της καλλιέργειας των εσπεριδοειδών στην αργολική πεδιάδα, υπάρχουν δε παραγωγοί που κάθε χρόνο κινδυνεύουν να βρεθούν χωρίς ικανοποιητικό εισόδημα. Λόγω της κατάτμησης του κλήρου του μεγαλύτερου μέρους των παραγωγών, το σύνολο της παραγωγής τους δεν καταστρέφεται και έτσι κατορθώνουν να επιβιώνουν.

Η αντιπαγετική προστασία μπορεί να καλλιερεύσει το παραγωγικό σύστημα της περιοχής κατά δύο τρόπους 1) οι παραγωγοί θα μπορούν να επιμηκύνουν την περίοδο συγκομιδής των προϊόντων τους και να ελέγξουν καλλίτερα την ποιότητα των φρούτων και 2) θα μπορέσουν να διαφοροποιήσουν τις καλλιεργούμενες ποικιλίες, καλλιεργώντας την περίοδο προσφοράς και την ποιότητα των προϊόντων. Επίσης, η τωρινή κατάσταση εμποδίζει τη φύτευση νέων δένδρων γιατί είναι πιο ευαίσθητα από τα μεγαλύτερης ηλικίας και κινδυνεύουν να καταστραφούν από τον παγετό.

Το πρόβλημα των αρδεύσεων επικεντρώνεται στην ποιότητα και στην ποσότητα του διαθέσιμου νερού. Η επέκταση των δενδρώνων απαιτούσε τη δημιουργία ενός μεγάλου αριθμού πηγαδιών. Μόνο οι περιοχές που είναι κοντά στο Κεφαλάρι διαθέτουν επιφανειακά νερά για πόσιμο. Όμως, αν και τα δένδρα δεν χρειάζονται πόσιμο παρά μόνο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, από το Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο, η εκμετάλλευση των πηγαδιών εξασθένησε τα υδροφόρα στρώματα του αργολικού κάμπου και άρχισαν να απορροφούν το νερό της θάλασσας. Το νερό των πηγαδιών έγινε υφάλμυρο και ως εκ τούτου ακατάλληλο για τις αρδεύσεις. Αυτό το φαινόμενο άρχισε να παρουσιάζεται το 1957 στην περιοχή των κοινοτήτων της Αοίνης και του Δρέπανου, δηλαδή στην περιοχή της Αργολίδας όπου πρωτοκαλλιεργήθηκαν τα εσπεριδοειδή. Με την πάροδο του χρόνου το φαινόμενο αυτό επεκτάθηκε και το 1967 το νερό των περισσότερων πηγαδιών στο νότιο μέρος της πεδιάδας έγινε ακατάλληλο για πόσιμο. Μετά από μία σειρά μέτρων από κάθε κοινότητα χωριστά, κατά συνέπεια μέτρων αποσπασματικών, στις αρχές της δεκαετίας του 1970 αποφασίζεται, σε εθνικό επίπεδο αυτή τη φορά, η κατασκευή ενός φράγματος μέσα στη θάλασσα, για τη συλλογή του νερού ενός υπόγειου ποταμού, του Ανάβαλου. Το φράγμα αυτό τελείωσε το 1973 και αποτελεί την αρχή ενός σχεδίου άρδευσης του συνόλου της πεδιάδας, δηλαδή μιας έκτασης περίπου 190.000 στρεμμάτων. Το έργο ωστόσο δεν έχει ακόμα περατωθεί. Στις εγκαταστάσεις του φράγματος υπάρχουν τέσσερις αντλίες νερού, από τις οποίες λειτουργεί μόνο μία. Τροφοδοτείται το παλιό σύστημα κατανομής του νερού εξασφαλίζοντας την άρδευση 50.000 στρεμμάτων. Ο κύκλος άρδευσης διαρκεί 25 μέρες, όμως, τα δένδρα πρέπει να ποτίζονται κάθε 15 μέρες. Το κεντρικό κανάλι άρδευσης, μήκους περίπου 29.000 μέτρων, εκτός από ένα αρχικό τμήμα του, δεν έχει τεθεί σε λειτουργία, διότι υπολείπονται σχεδόν 2.000 μέτρα τα οποία, επειδή περνούν από την πόλη του Αργούς αντιμετωπίζουν προβλήματα απαλλοτριώσεων. Όταν το πρόγραμμα αυτό τελειώσει, δεν θα εξασφαλίσει μόνο την ικανοποιητική άρδευση των δενδρώνων, αλλά θα βοηθήσει στην αντιπαγετική προστασία τους, λόγω της χρησιμοποίησης της τεχνητής ομίχλης. Εξ άλλου, προτείνεται ο εμπλουτισμός των πηγαδιών κατά τη διάρκεια του χειμώνα με νερό από τον Ανάβαλο, έτσι ώστε να περιοριστεί η επιθάρευση του υδροφόρου στρώματος της πεδιάδας από τη θάλασσα. Το μόνο πρόβλημα στην εκμετάλλευση του έργου του Ανάβαλου είναι ότι καταναλώνει μεγάλη ποσότητα ηλεκτρικής ενέργειας.

Ένα άλλο πρόβλημα στην αγροτική ανάπτυξη της περιοχής είναι οι ασθένειες των δένδρων και το σύστημα παρακολούθησης και προστασίας των καλλιεργειών. Το σύστημα προμήθειας των δενδρυλλίων δεν εξασφαλίζει πάντα τη ζητούμενη ποικιλία και την παράδοση δένδρων χωρίς ασθένειες. Οι παραγωγοί προμηθεύονται συνήθως τα δενδρύλλια από ιδιωτικά φυτώρια που συχνά διαθέτουν δικό τους πολλαπλασιαστικό υλικό. Παρ' όλα αυτά, τα περισσότερα φυτά είναι προσβεβλημένα από διάφορες ασθένειες και το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα για την περιοχή της Αργολίδας είναι η αρρώστια των βερικόκων Σάρκα. Η βασική αιτία αυτής της κατάστασης είναι η έλλειψη γεωπόνων. Μόνο έτσι θα μπορούσε να υπάρξει μία συνεχής παρακολούθηση των φυτωρίων. Η έλλειψη των γεωπόνων δημιουργεί επίσης

πρόβλημα στη συνεχή παρακολούθηση των ασθενειών των δένδρων και οι αγρότες απευθύνονται συνήθως σε ιδιώτες γεωπόνους, εμπόρους γεωργικών φαρμάκων.

Μέσα στις βασικές παραμέτρους ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής της περιοχής πρέπει, τέλος, να αναφέρουμε το σύστημα εμπορίας των προϊόντων. Τα εσπεριδοειδή διατίθενται κυρίως στην εσωτερική αγορά και στις εξαγωγές, ενώ τα βερίκοκα πηγαίνουν στις βιομηχανίες τροφίμων.

Η ελληνική αγορά, αν και φαίνεται κορεσμένη, δεν είχε ποτέ πρόβλημα απορρόφησης των φρούτων που της διοχετεύονται. Οι τιμές είναι μεγαλύτερες αυτών που επιτυγχάνονται για την εξαγωγή και τη μεταποίηση των φρούτων και όλοι οι καλλιεργητές θέλουν να διαθέτουν εκεί την παραγωγή τους. Γι' αυτούς όμως που οι εκμεταλλεύσεις τους βρίσκονται σε περιοχές που πλήττονται από τον παγετό, αυτό δεν είναι δυνατό. Από τη στιγμή που η περιοχή πληγεί από παγετό, τα φρούτα δεν μπορούν πια να μείνουν στο δένδρο και ουσιαστικά η περίοδος εμπορίας των πορτοκαλιών διαρκεί μέχρι τα μέσα Ιανουαρίου. Τα υπόλοιπα φρούτα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αποσύρονται από την αγορά.

Λόγω του προβλήματος του παγετού οι γεωργοί προτιμούν να καλλιεργούν πρώιμες ποικιλίες. Οι νέες φυτείες ποικιλιών που η συγκομιδή τους μπορεί να διαρκέσει σχεδόν όλο το χρόνο γίνονται συνήθως στην ημιορεινή ζώνη γύρω από την πεδιάδα, όπου οι παγετοί είναι λιγότερο συχνοί.

Η εμπορία των βερικόκων λόγω της ασθένειας Σάρκα είναι προβληματική και τα φρούτα των άρρωστων δένδρων είναι κατάλληλα μόνο για την παραγωγή πουρέ ή πουλπας. Στην εσωτερική αγορά διοχετεύονται οι πρώιμες ποικιλίες, φυτευμένες σε πιο προσεγγμένες περιοχές και με καλλίτερη φυτοφαρμακευτική προστασία.

Η Αργολίδα είναι το κατ'εξοχήν κέντρο εξαγωγής πορτοκαλιών, όμως λόγω των παγετών η εξαγωγική περίοδος διαρκεί μόνο δύο μήνες, από τις αρχές Δεκεμβρίου μέχρι το τέλος Ιανουαρίου. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια, το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών απευθυνόταν στις ανατολικές χώρες. Μετά όμως από τις τελευταίες αλλαγές που έγιναν εκεί, η κίνηση προς τις αγορές αυτές έχει πολύ μειωθεί.

Σε ό,τι δε αφορά τις βιομηχανίες τροφίμων της περιοχής, η δυναμικότητά τους είναι τόσο μεγάλη ώστε απορροφούν όλα τα κατάλληλα για μεταποίηση φρούτα του νομού και εισάγουν πολύ σημαντικές ποσότητες και από άλλους νομούς.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η έλλειψη μιας κοινωνικής πολιτικής διευκόλυσε την άναρχη αγροτική ανάπτυξη της περιοχής. Μόλις οι αγρότες κατάλαβαν ότι η καλλιέργεια των πορτοκαλιών είχε μέλλον άρχισαν να δημιουργούν νέους δενδρώνες, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα. Ετσι, δέκα χρόνια μετά, παρουσιάστηκαν τα πρώτα προβλήματα, δηλαδή η υποβάθμιση της ποιότητας του νερού των πηγαδιών και η αύξηση των επιπτώσεων της ύπαρξης των παγετών στην αγροτική παραγωγή. Θα μπορούσε να είχε απαγορευτεί η καλλιέργεια των εσπεριδοειδών σε περιοχές που πλήττονται από τους πάγους. Εξ άλλου, το έργο της άρδευσης της πεδιάδας από τον Ανάβαλο δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Το πείραμα της αντικατάστασης των εσπεριδοειδών με τις βερικόκες κατά μεγάλο μέρος απέτυχε. Μερικές μόνο περιοχές απομακρυσμένες από το κέντρο της πεδιάδας διαθέτουν υγιείς φυτείες. Δεν υπάρχει επίσης μια ενιαία εξαγωγική πολιτική και η εικόνα που τα προϊόντα παρουσιάζουν στις αγορές του εξωτερικού είναι μέτρια, εξ αιτίας της μέτριας ποιότητας των φρούτων, λόγω της πρωιμότητας της συγκομιδής τους.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες έχουν ανησυχήσει τους παραγωγούς. Δεν υπάρχουν πια υποσχόμενες ποικιλίες και είδη φρούτων. Υπάρχει μία περιορισμένη και διστακτική τάση διαφοροποίησης των καλλιεργειών, όπως επίσης και διατήρησης των παλαιών ποικιλιών πορτοκαλιών που ζητούνται από τις μεταποιητικές βιομηχανίες.

Β. Η Κοινωνική Πολιτική, Συντελεστής της Αγροτικής Ανάπτυξης

Η ανάλυση που θα ακολουθήσει εσπάζεται στη μέση από το βλέμμα των παραγωγών εκτίμηση της σπουδαιότητας των επιμέρους προβλημάτων και στις από αυτούς προτεινόμενες λύσεις, καθώς και στην αλληλοσυσχέτιση μεταξύ κοινωνικής πολιτικής και προσδοκιών των καλλιεργητών.

Το δείγμα των παραγωγών που εξετάζουμε, όπως ήδη αναφέραμε στην αρχή, προέρχεται από εννέα κοινότητες της αγρολικής πεδιάδας, που βάσει της γεωγραφικής τους θέσης προβάλλουν το προφίλ της αγροτικής ανάπτυξής της.

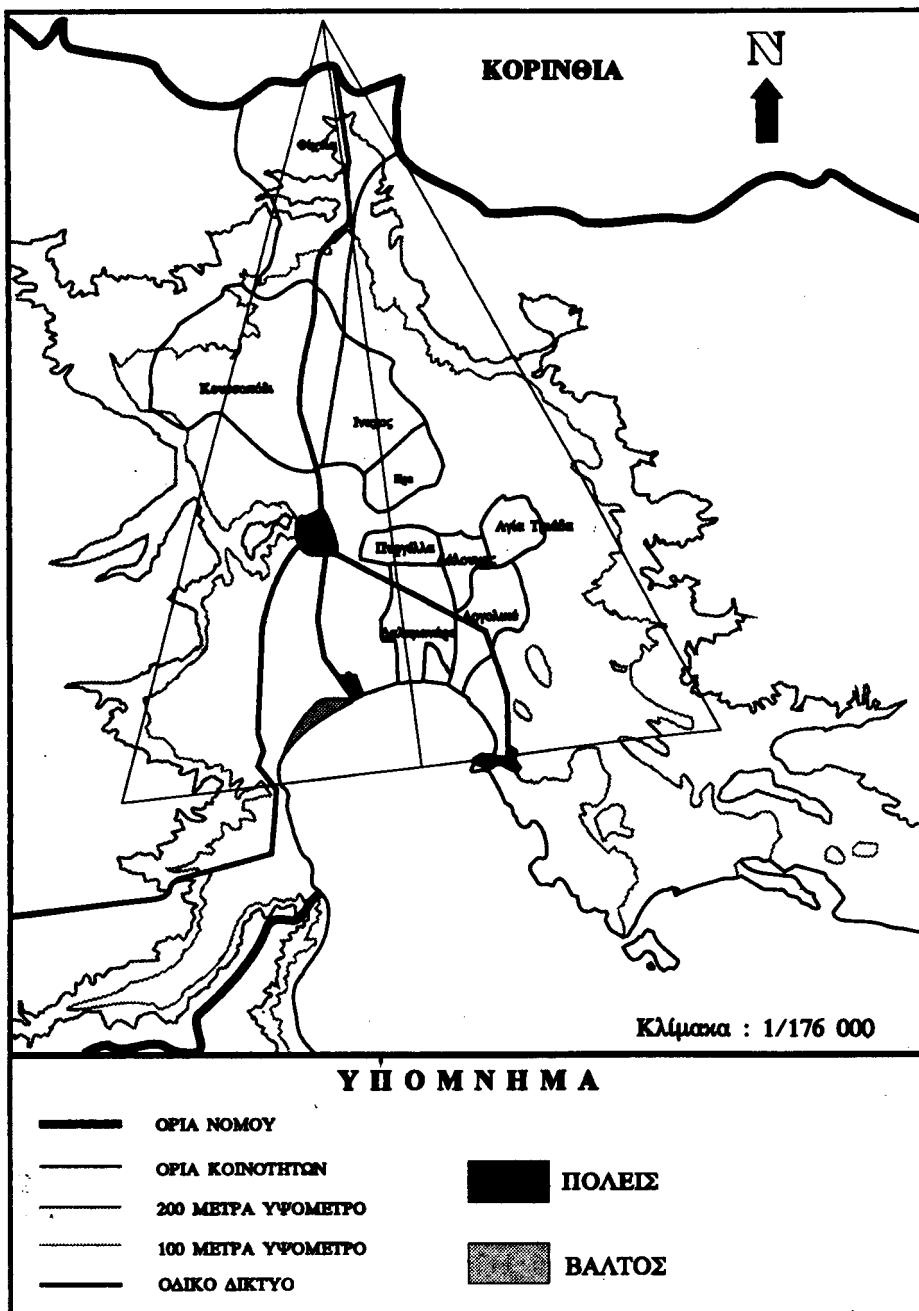
Η αγρολική πεδιάδα σχηματίζει ένα σχεδόν ισόπλευρο τρίγωνο (βλέπε χάρτη 1) του οποίου τη βάση αποτελεί η παραλία του αργολικού κόλπου. Οι συντελεστές της γεωργικής παραγωγής, η ένταση του παγετού και η ποιότητα του νερού των αρδύσεων αλλάζουν ανάλογα με τη θέση των κοινοτήτων στο τρίγωνο αυτό. Οι κοινότητες που επιλέξαμε βρίσκονται κοντά στη διάμεσο που ενώνει την απάνω γωνία με τη βάση του τριγώνου. Πέντε βρίσκονται πάνω στη διάμεσο (προχωρώντας από κάτω προς τ' απάνω είναι οι κοινότητες Δαλαμανάρα, Πυργέλλα, Ηρα, Ιναχος και Φίχτια), και οι άλλες τέσσερις δίπλα στις 5 πρώτες. Το Κουτσοπόδι βρίσκεται δίπλα στα Φίχτια και τον Ιναχο, τα χαρακτηριστικά των συντελεστών παραγωγής του είναι τα ίδια με τα Φίχτια, αλλά παρουσιάζει το ενδιαφέρον ότι διαθέτει μεγάλες εκτάσεις ελεύθερες για τη μελλοντική επέκταση των φυτειών. Οι άλλες τρεις κοινότητες (Αργολικό, Λάλουκα και Αγία Τριάδα) βρίσκονται στη νότια πλευρά του κάμπου δίπλα στη Δαλαμανάρα και την Πυργέλλα και τις συμπεριλάβαμε στο δείγμα μας γιατί είναι από τις πλέον παγετόπληκτες περιοχές του νομού. Τα χαρακτηριστικά της αγροτικής ανάπτυξης των κοινοτήτων αυτών μοιάζουν α) του Αργολικού με της Δαλαμανάρας, β) του Λάλουκα με της Πυργέλλας, και γ) της Αγίας Τριάδας με της Ηρας. Τα κοινά αυτά χαρακτηριστικά τους μας επιτρέπουν να τις ομαδοποιήσουμε ανά δύο έτσι ώστε να έχουμε καλλίτερα αποτελέσματα στη στατιστική δοκιμασία των διαφόρων διασταυρώσεων αυτής της μεταβλητής με τις άλλες του ερωτηματολογίου μας.

Σχετικά με την αξιολόγηση από τους παραγωγούς των διαφόρων προβλημάτων της παραγωγικής διαδικασίας, λόγω της μη έγκαιρης και αποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής, βλέπουμε ότι το 29% των παραγωγών θεωρεί σαν κύριο πρόβλημα των καλλιεργειών τους τον παγετό και το 16% την κακή ποιότητα του νερού των πηγαδιών. Εντούτοις, το μεγαλύτερο μέρος αυτών κρίνει ότι η παραγωγή τους επηρεάζεται και από τους δύο παράγοντες. Μόνο το 9% δεν αντιμετωπίζει παρόμοια προβλήματα. Δεν ρωτούσαμε ειδικά για την ασθένεια Σάρκα, γιατί το πρόβλημα αυτό είναι ο κανόνας για όλη την πεδιάδα.

Η διασταύρωση μεταξύ των προβλημάτων της παραγωγής και των κοινοτήτων μας δείχνει τη σταδιακή μεταβολή της σπουδαιότητάς τους καθώς προχωρούμε από την ακτή προς το επάνω μέρος του κάμπου. Το κυριότερο πρόβλημα του μεγαλύτερου μέρους των παραγωγών των δύο κοινοτήτων που βρίσκονται νοτιότερα στο τρίγωνο είναι ο παγετός, ενώ το 33% υποφέρει επίσης από την κακή ποιότητα του νερού. Όσο προχωράμε προς τα επάνω, τα δύο προβλήματα συνεχίζουν να συνυπάρχουν, αλλά το πρόβλημα του παγετού σταδιακά ελαττώνεται. Η στατιστική σημαντικότητα της διασταύρωσης αυτής είναι $p=0,0000$ και το χ^2 για τη γραμμική ροπή αναλογιών 35,11526 με 8 βαθμούς ελευθερίας.

Η ευαισθησία των παραγωγών σχετικά με την ανάγκη ύπαρξης μιας κοινωνικής πολιτικής για την αντιμετώπιση των διαθρωπικών καλλιεργητικών προβλημάτων της περιοχής τους φαίνεται και από τις προτάσεις για την αντιμετώπισή τους και εν γένει για την καλλιέργεια του κλάδου.

Χάρτης 1 : Οι κοινότητες έρευνας στην Αργολίδα



Το 84% των καλλιεργητών δεν θέλησε να κάνει προτάσεις για την επίλυση των διαφόρων τρεχόντων προβλημάτων των εκμεταλλεύσεών τους θεωρώντας τα δευτερευούσης σημασίας. Το 10% μίλησε για την ανάγκη καλλιτέρευσης του συστήματος εμπορίας των προϊόντων και οι υπόλοιποι για την ανάγκη καλλίτερης τεχνικής βοήθειας από τους γεωπόνους και μικρότερες τιμές για τις αγροτικές εισροές, λιπάσματα και φάρμακα.

Αντιθέτως, σε ό,τι αφορά τις μεσο-μακροχρόνιες προτάσεις για την αγροτική ανάπτυξη της πεδιάδας, το 22% μόνο των παραγωγών δεν θέλησαν να μας απαντήσουν. Οι υπόλοιποι ήταν πολύ πιο ευαισθητοποιημένοι σε σχέση με τα βραχυχρόνια προβλήματα. Η διασταύρωση μεταξύ αυτών που έκαναν βραχυπρόθεσμες και μεσο-μακροχρόνιες προτάσεις δείχνει ότι μόνο το 18% των καλλιεργητών του δείγματός μας δεν θέλησε να κάνει καμία πρόταση και ήταν συνήθως οι πιο μεγάλοι σε ηλικία και οι λιγότερο μορφωμένοι παραγωγοί. Το 36% των αγροτών θεωρεί ότι το μέλλον της πεδιάδας είναι στενά συνδεδεμένο με την επίλυση και των δύο προβλημάτων, του παγετού και του νερού, το 13% προτάσσει την επίλυση του προβλήματος του παγετού και το 7% του προβλήματος του νερού. Οι απαντήσεις αυτές συνδέονται άμεσα με την περιοχή όπου έχει την εκμετάλλευσή του ο κάθε ερωτώμενος, και αποτελούν τις κλασικές απαντήσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη της. Το 19% των αγροτών αναφέρεται είτε στην ανάγκη μιας πιο δυναμικής δικής τους πρωτοβουλίας για την επίλυση των πιο πάνω προβλημάτων, μέσα από ιδιωτικά προγράμματα παρέμβασης, όπως ομαδικές καλλιέργειες θάσσε των τοπικών πεδο-κλιματολογικών συνθηκών, ανάληψη πρωτοβουλιών για την εγκατάσταση ιδιωτικών ανεμομεικτών, και άλλα, είτε τη σταδιακή εγκατάλειψη των παραδοσιακών καλλιεργειών και την αντικατάστασή τους με άλλες λιγότερο ευαίσθητες κυρίως στον παγετό. Αυτοί είναι οι πιο δεκτικοί στην ανανέωση καλλιεργητές, από τους οποίους το 58% έχει τελειώσει τουλάχιστο το λύκειο και το 53% θεωρεί ότι ο κλάδος έχει άρχισει να έχει φθίνουσα πορεία.

Τα προβλήματα αυτά και η γενικότερη απαισιοδοξία σχετικά με το μέλλον των δενδρώνων κάνουν το 67% των παραγωγών να πιστεύει ότι δεν έχει δυνατότητες αλλαγής της διάρθρωσης των ποικιλιών που καλλιεργεί. Δεν υπάρχει δηλαδή ενδιαφέρον για μια ορθολογικότερη παραγωγή, λιγότερο εξαρτημένη από μια ποικιλία, την ποικιλία των πορτοκαλιών *W. Navel*. Οι πιο ηλικιωμένοι φαίνεται να έχουν περισσότερες ιδέες για την αναδιάρθρωση των δενδρώνων τους, αλλά δεν είναι διατεθειμένοι να την επιχειρήσουν. Αντίθετα, οι νεώτεροι καλλιεργητές είναι προθυμότεροι. Υπάρχει και ένα μικρό ποσοστό καλλιεργητών οι οποίοι περιμένουν το 1992 πιστεύοντας ότι τότε θα διαφανούν καλλίτερα οι προοπτικές της αγοράς.

Οι κοινότητες που φαίνονται πιο πρόσφορες σε μια αλλαγή των καλλιεργειών τους είναι η Ηρα, τα Φίχτια και το Κουτσοπόδι. Οι δύο τελευταίες διαθέτουν αρκετές εκτάσεις ελεύθερες, ενώ για την Ηρα φαίνεται ότι ένα επιτυχημένο πείραμα αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών από μια ομάδα παραγωγών αποτέλεσε παράδειγμα για τους υπόλοιπους, και τώρα θέλουν να τους μιμηθούν. Σ' αυτή την κοινότητα υπάρχει η τάση αντικατάστασης των εσπεριδοειδών και των βερικοκων με αλλά είδη φρούτων περισσότερο ανθεκτικών, όπως με αχλαδιές, με ακτινίδια, και άλλα. Η κοινότητα της Ηρας αποτελεί ένα παράδειγμα αυτού που ο *Henri Mendras* περιέγραφε στο βιβλίο του *La fin des paysans, vingt ans apres*: "Τις περισσότερες φορές φαίνεται ότι η υιοθέτηση μιας ανανέωσης γίνεται σε τρία στάδια. Πρώτα ορισμένοι πρωτοπόροι πειραματίζονται μερικά χρόνια, μετά ακολουθεί το παράδειγμά τους ο μεγάλος αριθμός των υπολοίπων, είτε γιατί τα πλεονεκτήματα της ανανέωσης άρχισαν να επιβάλλονται, είτε γιατί ένα είδος ανάγκης έχει δημιουργηθεί, και τέλος αποφασίζουν και οι

πιο διστακτικοί³. Στην κοινότητα Φίχτια αντικαθίστανται επίσης διάφοροι δενδρώνες φρούτων που βρίσκονται σε παρακμή, όπως δενδρώνες με λεμονιές και με ροδακινιές. Βλέπουμε, ακόμα, ότι η τάση εκσυγχρονισμού και ανανέωσης που χαρακτηρίζει ορισμένους καλλιεργητές, τους οδηγεί στη συνεχή ανανέωση των φυτειών τους, βάσει των απαιτήσεων της αγοράς. Η διασταύρωση μεταξύ του χρόνου της τελευταίας αλλαγής των καλλιεργειών τους και της δυνατότητας άλλης, μας δείχνει ότι το 45% αυτών που σκέφτονται να αλλάξουν κάποιο μέρος των καλλιεργειών τους έχουν ήδη κάνει μια αλλαγή μετά το 1985, και το 34% την έκανε κατά την περίοδο 1975 - 1984.

Παρ' όλες αυτές τις τελευταίες ενθαρρυντικές παρατηρήσεις σχετικά με την εξέλιξη της αγροτικής ανάπτυξης της Αργολίδας, τα γενικότερα συμπεράσματα της έρευνας αυτής είναι ανησυχητικά. Η έλλειψη μιας μακρόπνοης, αποτελεσματικής και έγκαιρης κοινωνικής πολιτικής εμποδίζει την παραπέρα εξέλιξή της. Η πλειοψηφία των αγροτών περιμένει την επίλυση των διαρθρωτικών προβλημάτων της περιοχής μέσα από την ολοκλήρωση των έργων, η οποία απαιτεί την κρατική υποστήριξη και κρατά μια στάση αναμονής, διατάζοντας υπο τις παρούσες συνθήκες να αποφασίσει την ανανέωση των καλλιεργειών της. Όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι αγορές των αγροτικών προϊόντων εξελισσόνται πολύ γρήγορα, και λόγω των πιέσεων της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, οι διάφορες επιδοτήσεις και η δυνατότητα απόσυρσης των φρούτων θα γίνουν πολύ δυσκολότερες. Η διστακτικότητά τους αυτή επηρεάζεται επίσης και από τη δυσκολία που δημιουργήθηκε τα τελευταία χρόνια να διαθέτουν τα προϊόντα τους στις αγορές της Ανατολικής Ευρώπης.

Οι ανανεωτές γεωργοί είναι λίγοι και αυτοί που μπορούν να συμμετέχουν σε ιδιωτικά προγράμματα εγκατάστασης ανεμομεικτών είναι μόνο οι πιο μεγάλοι παραγωγοί. Η μεγάλη πλειοψηφία των αγροτών εξαρτάται από την κοινωνική πολιτική και τη γενικότερη ευαισθησία των εκάστοτε κυβερνήσεων στα προβλήματά τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Henri Mendras, *La fin des paysans, vingt ans après*, εκδ. Actes Sud, 1984
 Athanassios Papageorgiou, *Agrumes : une culture méditerranéenne en Grèce*, Mémoire de D.E.A., Université Paul Valéry - Montpellier III, Octobre 1983
L'Europe Verte, pourquoi les retraits du marché?, Communautés européennes, Luxembourg, 1984
L'Europe Verte, vers l'équilibre des marchés agricoles, Commission des communautés européennes, 3/90
 Ν.Η. Αναγνωστοπούλου & Γ. Γαγάλη, *Η αργολική πεδιάς*, Αθήνα 1938 *Απολογισμός γεωργικού προγράμματος έτους 1981, 1986, 1987, 1988*, Νομαρχία Αργολίδας, Δ/νση Γεωργίας, Ναύπλιο
 Σπ. Τσιονόπουλος, *Αντιπαγετική προστασία των καλλιεργειών*, ΟΓΑ

3. Henri Mendras, *La fin des paysans, vingt ans après*, εκδ. Actes Sud, 1984, σελ. 180